

İSTANBUL
İL MİLLÎ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ

İSTANBUL EĞİTİM DERGİSİ

İSTANBUL EDUCATION JOURNAL (ISTJ)

İstanbul Eğitim Dergisi, 2025

Sayı.2 Sayfa.59-82

Araştırma Makalesi

doi.org/10.71270/istanbulegitim.istj.1624540

İsrail-Gazze Savaşının Gazzeli Çocukların Eğitim ve Psikososyal Durumlarına Etkileri

Mustafa Uzun*

*İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul, Türkiye

mmustafauzun@gmail.com 0009-0004-3608-6405

Makale Geliş Tarihi: 22/01/2025

Makale Kabul Tarihi: 15/06/2025

Öz

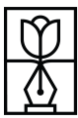
Bu çalışma, İsrail-Gazze savaşının Gazzeli ilköğretim çağındaki çocukların eğitim ve psikososyal durumları üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla Gazze'deki 15 çocuğun velileriyle detaylı görüşmeler gerçekleştirilmiş; elde edilen veriler nitel araştırma yaklaşımı kapsamında olgubilim deseni temel alınarak tematik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmanın bulguları, savaşın çocukların eğitimini tamamen kesintiye uğrattığını, okula devam imkânını yok ettiğini ve eğitim materyallerine erişimi ciddi derecede sıkıntılı hâle getirdiğini ortaya koymaktadır. Savaş ortamını yaşayan çocukların eğitim performanslarını olumsuz etkileyen hususlar arasında motivasyon kaybı, internet erişimindeki sınırlılıklar ve uzaktan eğitim sürecinde karşılaşılan çeşitli zorlukların yer aldığı belirlenmiştir. Psikososyal açıdan incelendiğinde ise çocuklarda yoğun stres, anksiyete ve depresyon gibi psikososyal sorunlar gözlemlenmiş; ancak aile desteğinin çocukların duygusal dayanıklılıklarını artırmada önemli bir rol oynayabileceği tespit edilmiştir. Savaş süreci çocukların sosyal bağlarında ciddi kırılmalara neden olmuş; arkadaş ilişkilerinin kopması ve yalnızlık hissinin yoğunlaşması gibi psikososyal sorunlara zemin hazırlamıştır. Araştırma, savaş bölgelerinde eğitim süreçlerinin sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla stratejik değerlerde olabilecek bazı öneriler sunmaktadır. Bu öneriler arasında güvenli eğitim ortamlarının sağlanması için altyapı iyileştirmeleri, öğretmenler için travma farkındalığı eğitimi verilmesi, altyapı koşulları uygun hâle getirildiğinde dijital eğitim imkânlarının geliştirilmesi ve psikososyal destek programlarının yaygınlaştırılması bulunmaktadır. Ayrıca uluslararası destek mekanizmalarının, savaş bölgelerine kapsamlı müdahale edebilme becerilerinin kritik önemde olduğu ifade edilebilir.

Anahtar kelimeler: Çocuk psikolojisi, psikososyal destek, savaşta eğitim, Gazzeli çocuklar, İsrail-Gazze savaşı.

Atıf bilgisi: Uzun, M. (2025). İsrail-Gazze savaşının Gazzeli çocukların eğitim ve psikososyal durumlarına etkileri. *İstanbul Eğitim Dergisi*, (2), 59-82. <https://doi.org/10.71270/istanbulegitim.istj.1624540>

İntihal: Bu makalenin benzerlik oranı [iintihal.net](https://www.iintihal.net) ile kontrol edilmiş olup incelemesi en az iki hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik ilkesi ile gerçekleştirilmiştir.

Telif hakkı: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptir ve çalışmaları [Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı \(CC BY NC\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) kapsamında yayımlanmaktadır.

The Impacts of the Israel-Gaza War on Gazan Children's Education and Psychosocial Conditions

Mustafa Uzun*

*Istanbul University, Department of Political Science and International Relations, Istanbul, Türkiye

mmustafauzun@gmail.com 0009-0004-3608-6405

Date of Submission: 22/01/2025

Date of Acceptance: 15/06/2025

Abstract

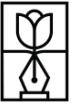
This study aims to examine the impacts of the Israel-Gaza war on the education and psychosocial conditions of primary school-aged children in Gaza. In the study, detailed interviews were conducted with the parents of 15 children in Gaza through semi-structured interviews; the data obtained were examined using thematic analysis based on the phenomenological design within the scope of qualitative research. The findings of the study have revealed that the war completely has disrupted the children's education, eliminated their ability to attend school, and made access to educational materials extremely difficult. Among the factors negatively affecting the educational performance of children living in a war environment are loss of motivation, limited internet access, and various difficulties encountered in the distance learning process. From a psychosocial perspective, intense stress, anxiety, and depression have been observed in children; in addition, family support has been found to play an important role in increasing children's emotional resilience. The war has caused serious disruptions in children's social bonds, paving the way for psychosocial problems such as the breakdown of friendships and intensified feelings of loneliness. The study offers some possible strategic recommendations aimed at ensuring the sustainability of education processes in war zones. These recommendations include infrastructure improvements to ensure safe educational environments, trauma awareness training for teachers, the development of digital education opportunities when infrastructure conditions are suitable, and the expansion of psychosocial support programmes. Furthermore, it can be said that international support mechanisms have a critical importance in terms of their ability to intervene comprehensively in war zones.

Keywords: Child psychology, psychosocial support, education in war, Gazan children, Israel-Gaza war.

Cite as: Uzun, M. (2025). The impacts of the Israel-Gaza war on children's education and psychosocial conditions. *Istanbul Education Journal*, (2), 59-82. <https://doi.org/10.71270/istanbulegitim.istj.1624540>

Plagiarism: This article's similarity rate is checked via intihal.net, and its review is carried out by at least two reviewers using the double-blind peer review principle.

Copyright: Authors own the copyright to their work published in the journal under the [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License \(CC BY NC\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

Giriş

Gazze ile İsrail arasında uzun süredir devam eden gerilimler 7 Ekim 2023 tarihinde başlayan son çatışma dalgasıyla birlikte Gazze’de benzeri görülmemiş bir yıkıma yol açmıştır. Bu süreçte binlerce sivil hayatını kaybetmiş, altyapı büyük ölçüde tahrip olmuş ve özellikle eğitim kurumları doğrudan hedef alınmıştır (Amnesty International, 2024). Savaşın hem süresi hem de yoğunluğu bölgedeki çocukların fiziksel güvenliği kadar eğitim ve psikososyal gelişimlerini de derinden etkilemektedir. Dolayısıyla bu çalışma, yaşanan krizin çocuklar üzerindeki çok yönlü etkilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Günümüzde çatışma bölgelerinde büyüyen çocukların eğitim süreçleri ve psikososyal durumları eğitim ve psikoloji alanlarında giderek daha fazla önem kazanmaktadır (Aisyah, 2024; Alexander vd., 2010; Osmanli vd., 2022) Savaş, Gazze’de yaşayan çocuklar üzerinde derin etkiler bırakmakta; eğitim hayatlarında ve psikolojik sağlıklarında ciddi sorunlara yol açmaktadır (Latif vd., 2025; Phusavat ve Buheji, 2024). Çatışma ve savaş ortamında yaşayan çocuklar eğitim sürecinde çeşitli kesintilerle karşılaşmakta, akademik başarılarında düşüş olmakta ve travmatik deneyimlerin etkisiyle psikososyal zorluklar yaşamaktadır (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu [UNICEF], 2024a). Bu durumun sadece eğitimsel bir problem olmanın ötesinde çocukların uzun vadede ruh sağlığını etkileyen ciddi bir sorun olabileceği ifade edilebilir.

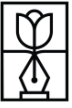
Eğitimdeki aksaklıklar; çocukların psikolojik gelişimlerini olumsuz yönde etkileyen akademik kayıplar, sosyal izolasyon ve belirsizlik gibi sorunlara yol açabilmektedir (Tsujimoto vd., 2024). Literatürde çatışma bölgelerinde yaşayan çocukların travma sonrası stres bozukluğu, depresyon ve anksiyete gibi psikolojik rahatsızlıklara daha yatkın oldukları belirtilmekte (Catani, 2018), eğitsel problemlerin çocukların psikososyal sağlığıyla doğrudan ilişkili olduğu vurgulanmaktadır (Bürgin vd., 2022). Eğitim hakkına erişimin sağlanması yalnızca akademik bir ihtiyaç değil aynı zamanda ruhsal iyilik hâlinin sürdürülebilmesi için de kritik bir gerekliliktir (Kondirolli ve Sunder, 2022; Jiang vd., 2020). Eğitim ortamları çocuklar için sadece bilgi edinme mekânları değil, aynı zamanda sosyal bağ kurma, güvenlik hissi geliştirme ve travma sonrası iyileşme süreçlerini destekleyen temel alanlardır (Amedu vd., 2025; Ontiveros, 2025). Savaşın çocuklar üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalar çocukların duygusal dayanıklılık ve baş etme mekanizmalarını geliştirmelerinde aile desteği ve toplumsal dayanışmanın önemli olduğunu göstermektedir (Denov ve Shevell, 2019). Çocukların yaşadıkları zorlayıcı deneyimlere karşı koyabilmelerini sağlamak için psikososyal destek

programlarının geliştirilmesi gerekliliği birçok çalışmada belirtilmektedir (Bayyar ve Daşbaş, 2025; Purgato vd., 2018; UNICEF, 2024b). Savaş ya da doğal afetlere maruz kalan çocuklarda yoğun ve uzun süreli stres, bedenin strese karşı sistemini olumsuz etkileyebilir. Özellikle çocuğun yanında onu koruyacak destekleyici bir yetişkin yoksa bu durum daha da yıpratıcı olabilir (Shonkoff ve Garner, 2012). Bununla birlikte Gazze-İsrail savaşı gibi uzun süreli çatışma ortamlarında eğitim sıklıkla kesintiye uğramakta ve çocukların okula devam etme motivasyonu düşmektedir (Oates, 2019; Save the Children, 2024). Bu gibi durumlarda dijital eğitim imkânlarının geliştirilmesi ve mobil eğitim merkezlerinin kurulması büyük önem arz etmektedir (UNICEF, 2024a; The World Bank, 2005). Ayrıca eğitim sürecine entegre edilen psikososyal destek programlarının travma sonrası öğrenme performansı ve motivasyonu desteklediği bulgulanmıştır (Calhoun vd., 2024). Araştırmalar, çatışma bölgelerindeki çocuklar için güvenli eğitim ortamlarının sağlanmasının onların psikososyal iyilik hâllerini olumlu yönde etkileyebileceğini göstermektedir (Mısırlı ve Karakuş, 2024). İyi tasarlanmış ve duruma uygun psikososyal destek; çocuk ve gençlerin baş etme süreçlerini güçlendirerek zarar görürlüklerini azaltabilir (Alexander vd., 2010).

Savaş bölgelerinde yaşayan çocukların eğitimlerinin kesintiye uğraması, beraberinde yalnızca akademik kayıpları değil, aynı zamanda ciddi psikososyal sorunları da getirmektedir. Bu nedenle eğitim politikalarının ve psikososyal destek programlarının eşgüdüm içinde geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. İsrail-Gazze savaşı, savaşın eğitim hayatındaki doğrudan ve dolaylı etkilerinin gözlemlenebileceği çarpıcı örneklerden biridir. 7 Ekim 2023'te başlayan son savaşın ardından Gazze'de okulların yıkılması, eğitimin tamamen durması ve güvenli öğrenme ortamlarının ortadan kalkması çocukların eğitimden tamamen kopmasına yol açmıştır. Aynı zamanda çocukların yoğun stres, ölüm korkusu ve travma yaşadıkları; bu durumun hem duygusal hem de sosyal gelişimlerini olumsuz etkilediği görülmektedir (Santa Barbara, 2006; Weldeegzie, 2023; The World Bank, 2005; Hazer ve Gredebäck, 2023).

Bu çalışmanın amacı İsrail-Gazze savaşı sırasında ilköğretim çağındaki çocukların eğitim ve psikososyal durumlarını incelemektir. Çalışma, Gazzeli çocukların akademik ve duygusal durumlarını analiz ederek savaşın onların eğitim hayatlarındaki etkilerine, akademik başarılarına ve psikolojik sağlıklarına olan yansımalarını anlamayı hedeflemektedir. Çalışmanın araştırma soruları şunlardır:

1.İsrail-Gazze savaşı, ilköğretim çağındaki Gazzeli çocukların eğitim durumlarını ne düzeyde etkilemiştir?

2.İsrail-Gazze savaşı, ilköğretim çağındaki Gazzeli çocukların psikososyal durumlarını ne düzeyde etkilemiştir?

Yöntem

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama aracı, veri toplama süreci ve verilerin analizine dair ayrıntılı bilgi verilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden hermenötik olgubilim deseni temel alınarak yürütülmüştür. Hermenötik olgubilim, bireylerin yaşantılarını ve bu yaşantılara yükledikleri anlamları sosyal, kültürel ve tarihsel bağlamlar içinde yorumlamayı amaçlayan bir nitel araştırma yaklaşımıdır (Van Manen, 1990; Yalçın, 2022). Bu doğrultuda çalışmada, savaş sürecinde velilerin, çocuklarının eğitimsel ve psikososyal durumlarına ilişkin deneyimlerinden yola çıkarak derinlemesine ve bağlamsal veriler elde edilmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda, araştırma modeli; çocuklar ve velilerine ait deneyimleri yalnızca betimlemekle kalmayıp aynı zamanda bu deneyimlerin arkasındaki anlamları yorumlamayı amaçlayan bütüncül ve derinlikli bir nitel çerçeve sunmaktadır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu İsrail-Gazze savaşından doğrudan etkilenen ve Gazze’de yaşayan ilköğretim çağındaki 15 çocuğun velileri oluşturmaktadır. Örneklem seçimi nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan amaçlı örneklem yöntemine dayanmakta olup çatışma bölgesinde yaşayan ve çocukları savaş sürecinde eğitimlerine devam edemeyen bireyler arasından seçilmiştir.

Han Yunus Mahallesi çatışmalar nedeniyle yerlerinden edilen çok sayıda ailenin çadır kamplarına sığınmasıyla birlikte çeşitli bölgelerden gelen aileleri barındırmaktadır. Dolayısıyla, görüşülen katılımcıların yalnızca Han Yunus’a özgü değil, Gazze’nin farklı bölgelerinden gelmiş bireyler olması elde edilen bulguların çatışma ortamındaki ortak deneyimleri anlamada anlamlı bir zemin oluşturmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte, bu çalışmanın genellenebilirliği Gazze’nin tümünü kapsayacak ölçekte değildir; bu nedenle elde edilen bulgular belirli bir bağlamla sınırlı olarak değerlendirilmelidir. Katılımcıların kimlik bilgileri gizlilik ilkelerine

uygun olarak korunmuş ancak demografik özellikleri aşağıdaki şekilde özetlenmiştir:

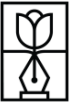
Tablo 1, araştırmaya katılan bireylerin cinsiyet, yaş, yaşadığı yer ve sosyoekonomik durumlarına ilişkin demografik bilgileri içermektedir. Katılımcılar Han Yunus, Gazze'de yaşayan ve düşük gelir grubunda yer alan bireylerden oluşmaktadır.

Tablo 1

Katılımcıların demografik özellikleri

Katılımcı kodu	Cinsiyet	Yaş	Yaşadığı yer	Sosyoekonomik durum
K1	Kadın	32	Han Yunus, Gazze	Düşük gelir
K2	Kadın	45	Han Yunus, Gazze	Düşük gelir
K3	Kadın	38	Han Yunus, Gazze	Düşük gelir
K4	Kadın	41	Han Yunus, Gazze	Düşük gelir
K5	Kadın	47	Han Yunus, Gazze	Düşük gelir
K6	Kadın	36	Han Yunus, Gazze	Düşük gelir
K7	Kadın	40	Han Yunus, Gazze	Düşük gelir
K8	Kadın	50	Han Yunus, Gazze	Düşük gelir
K9	Kadın	35	Han Yunus, Gazze	Düşük gelir
K10	Kadın	44	Han Yunus, Gazze	Düşük gelir
K11	Erkek	39	Han Yunus, Gazze	Düşük gelir
K12	Erkek	42	Han Yunus, Gazze	Düşük gelir
K13	Erkek	37	Han Yunus, Gazze	Düşük gelir
K14	Erkek	48	Han Yunus, Gazze	Düşük gelir
K15	Erkek	34	Han Yunus, Gazze	Düşük gelir

Tablo 1'de görüldüğü üzere, araştırmaya katılan toplam 15 bireyin 10'u kadın, 5'i erkektir. Katılımcıların yaşları 30 ile 50 arasında değişmektedir. Katılımcıların tamamı savaşın en yoğun yaşandığı bölgelerden biri olan Han Yunus şehrinde ikamet etmektedir. Bu tercihin başlıca nedeni güvenlik risklerinin görece olarak daha düşük olması ve araştırmacıların saha erişim imkânlarının bu bölgeyle sınırlı kalmasıdır, ancak bu durum verilerin yalnızca Han Yunus merkezli olduğu izlenimini vermemelidir; çünkü savaş süreci boyunca Gazze'nin farklı

bölgelerinden yerinden edilen çok sayıda sivilin Han Yunus'a sığınmış olması bu bölgedeki çadır kentlerde farklı sosyo-demografik grupların bir araya gelmesine neden olmuştur. Bu çadır kentte yaşayan kimseler, savaş öncesinde de sosyoekonomik olarak düşük gelir grubunda yer almakla birlikte savaşın etkisiyle ekonomik kayıplar yaşamış ve daha zor bir duruma düşmüşlerdir.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu, çocukların eğitim sürecine dair genel durumları; psikososyal etkiler, sosyal destek ihtiyacı, günlük yaşamda meydana gelen değişiklikler ve travma sonrası davranışlar gibi başlıklarda açık uçlu sorular içermektedir. Bu form, alanyazın taraması ve üç uzman görüşü doğrultusunda geliştirilmiştir. Görüşme formunun uygulanabilirliğini değerlendirmek amacıyla iki katılımcı üzerinde pilot uygulama yapılmış ve elde edilen geri bildirimler doğrultusunda soru formunda küçük düzenlemelere gidilmiştir. Bu süreç, veri toplama aracının geçerliğini ve güvenilirliğini güçlendirmiştir.

Veri Toplama Süreci

Görüşmeler Arapça dilinde ve çevrimiçi platformlar (WhatsApp ve Zoom) aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Savaş koşulları nedeniyle yüz yüze görüşmelerin mümkün olmaması yüzünden bu yöntem tercih edilmiştir. Ancak çevrimiçi görüşmelere dair bazı sınırlılıklar (örneğin internet kesintileri, teknik aksaklıklar) veri toplama sürecini zaman zaman zorlaştırmıştır. Bu sorunları minimize etmek amacıyla görüşmeler mümkün olduğunca kesintisiz zaman dilimlerinde yapılmış, gerektiğinde oturumlar bölünerek tekrar tamamlanmıştır. Görüşmelerin tamamı katılımcıların izni alınarak kayıt altına alınmış, daha sonra metne dökülmüştür. Bu yöntemle, veri bütünlüğünün korunmasına özen gösterilmiştir. Veri toplama süreci 2024 yılı aralık ayı boyunca yaklaşık 3 hafta içinde tamamlanmış, her bir görüşme ortalama 20-30 dakika sürmüştür. Ayrıca görüşmelerin tamamlanmasının ardından iki katılımcının savaşta yaralandığı bilgisi tarafımıza iletilmiştir. Bu durum, Gazze'deki insani krizin ve araştırmanın yürütüldüğü ortamın zorluklarını çarpıcı biçimde ortaya koymaktadır.

Verilerin Analizi

Veri analiz sürecinde tematik analiz yöntemi uygulanmıştır. Öncelikle açık kodlama yapılmış, ardından benzer ifadeler gruplanarak temalar oluşturulmuştur. Kodlama işlemi manuel olarak gerçekleştirilmiş, ilk kodlama araştırmacı tarafından

yapılmış, ardından başka bir araştırmacı tarafından çapraz kontrol edilerek kodlar yeniden gözden geçirilmiştir. Elde edilen kodlar karşılaştırılmış ve kodlayıcılar arası görüş birliği oranı %87 olarak hesaplanmıştır. Görüş ayrılığı yaşanan birkaç tema (örneğin "sosyal izolasyon" ile "davranışsal belirtiler" arasındaki bazı ifadeler) müzakere edilerek ortak bir değerlendirmeye varılmıştır. Bu süreçte Krippendorff's alpha gibi istatistiksel ölçütler kullanılmamış, bunun yerine bağlamsal bütünlüğü korumak adına karşılıklı kontrol yöntemi tercih edilmiştir. Bu sayede yorumlamalarda iç tutarlılık sağlanmaya çalışılmıştır. Verilerin analizi sırasında herhangi bir nitel veri analiz yazılımı kullanılmamış, manuel analiz tercih edilmiştir. Bu tercih, bağlamsal ve kültürel duyarlılığı daha iyi gözetmek amacıyla yapılmış olup yazılımların sunduğu otomatik kodlama işlevlerinin yerel ifadeleri yeterince yansıtamayacağı gerekçesine dayanmaktadır.

Araştırmacının daha önce bölgedeki insani yardım çalışmalarına katılmış olması hem sahaya erişim hem de bağlamsal yorumlama açısından avantaj sağlamıştır. Katılımcıların ifadeleri değiştirilmeden ve yönlendirilmeden kaydedilmiş, analiz sürecinde kişisel yorumlardan uzak durulmuştur. Bu önlemlerle çalışma bulgularının geçerlik ve güvenilirliği sağlanmaya çalışılmış ve elde edilen sonuçların araştırma amacını doğru şekilde yansıtmaya gayret edilmiştir.

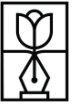
Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde araştırma sorularına yanıt vermek için yapılan analizler sonrasında ulaşılan bulgulara yer verilmiştir.

İsrail-Gazze Savaşının Çocukların Eğitim Durumlarına Etkileri

İsrail-Gazze savaşı Gazzeli çocukların eğitim hayatlarında önemli kesintilere yol açmıştır. Savaşın başlamasının hemen ardından okullar tamamen kapatılmış, okul yolları ve okul binalarının güvenliğinin olmaması nedeniyle çocuklar savaşın başından itibaren düzenli eğitimden tamamen mahrum kalmıştır. Çalışmaya katılan çocukların tamamı savaşın başlangıcından itibaren örgün eğitime erişim sağlayamamıştır. "Çocuklar okulun ne zaman açılacağını bilemiyorlar. Güvenle okula gidemeyeceklerini biliyoruz." K1'in ifadesi savaşın aileler ve çocuklar üzerindeki etkisini yansıtmaktadır. Savaş başladığından beri okula dönüş umudu taşımayan çocukların eğitim motivasyonlarını kaybetmekte olduğunu diğer bazı katılımcılar da ifade etmişlerdir (K5, K7).

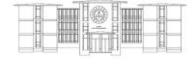
Görüşmeye katılan çocukların ve velilerinin savaş nedeniyle okulları fiziksel olarak zarar görmüş ve okul binalarının tamamı yerle bir olmuştur. Ayrıca

çatışmaların hâlâ yoğun bir şekilde devam etmesi ve güvenlik kaygısı nedeniyle okullara devam edemedikleri açıkça ifade edilmiştir. Görüşme yapılan tüm çocuklar açısından eğitim süreçlerindeki bu kesinti, günlük yaşam rutinlerinden uzaklaşmalarına ve eğitim motivasyonlarında belirgin bir azalma yaşanmasına yol açmıştır. K6 kodlu veli *"Savaş sırasında okulumuz tamamen yıkıldı. Çocuğumun en sevdiği yerdı ama artık oraya gitme şansı yok."* şeklinde durumu açıklamıştır. Bu sorunlar çocukların eğitimden uzaklaşmasına ve günlük rutinlerinden kopmalarına yol açtığını diğer bazı katılımcılar da ifade etmişlerdir (K2, K10).

Savaş devam ederken eğitim malzemelerine erişim büyük bir sorun hâline gelmiştir. Görüşmelere göre savaş ortamındaki çocukların ders kitaplarına, defterlerine ve diğer eğitim araçlarına ulaşmaları imkânsızlaşmıştır. *"Ders kitaplarımız evdeki bombardımanda yok oldu, yenisini alacak imkânımız yok."* diyen K8 kodlu veli, çocuğunun eğitim araçlarına erişim eksikliğinin eğitim motivasyonu üzerindeki olumsuz etkisini ifade etmiştir. Bu durum çocukların eğitimde ilerleme ve temel motivasyonlarını azalttığı söylenebilir. Görüşmelerde eğitim materyallerinin yok edilmesinin çocukların akademik gelişiminde olumsuz etkilerini diğer katılımcılar da belirtmişlerdir (K4, K12).

Gazzeli çocukların savaş ortamında akademik başarıları doğal olarak ciddi anlamda zarar görmüştür. Savaş nedeniyle çocukların akademik performansları büyük kayıp yaşamış ve ders için gereken motivasyonlarını tamamen kaybetmişlerdir. Sürekli bir korku ve güvensizlik ortamında yaşamak çocukların eğitimlerine odaklanmalarını imkânsızlaştırmış ve eğitim performanslarını düşürmüştür. Görüşmelerde birçok veli ve çocuk, eğitim motivasyonlarının tamamen azaldığını, okul ortamına dönebilmenin şu an için çok uzak bir ihtimal olduğunu dile getirmiştir. K3, yaşadığı kaygıyı şu şekilde ifade etmiştir: *"Çocuğum artık ders çalışmak istemiyor. Savaşın ilk günlerinde kitaplarını eline alıyordu ama şimdi hiçbir motivasyonu kalmadı."* Benzer şekilde başka bir katılımcı, K9: *"Geleceği için umutluydu ama şimdi her şey belirsiz. Sadece hayatta kalmaya odaklanmış durumda."* Yine bir diğer katılımcı, K13 savaşın çocukların eğitim üzerindeki olumsuz etkilerini şöyle aktarmıştır: *"Eskiden ders çalışmayı çok severdi. Şimdi ise dikkatini toparlaması imkânsızlaştı."* Bu ifadeler savaşın çocukların akademik başarıları üzerindeki yıkıcı etkisini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Eğitim süreçlerinin kesintiye uğraması, psikolojik baskılar ve travmalar nedeniyle çocukların akademik performansları büyük ölçüde azalmıştır.

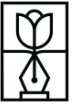

Savaş ortamı nedeniyle internet erişiminin sağlanamaması büyük bir engel olarak dile getirilmiştir. *"İnternet yok, uzaktan eğitim almak imkânsız. Derse nasıl katılabilir ki?"* ifadesi ile K11, uzaktan eğitime erişimde yaşanan zorlukları özetlemektedir. Çocukların evden veya internet üzerinden eğitime erişememeleri eğitimden kopmalarına neden olmuş, akademik başarılarının ve motivasyonlarının düşmesine yol açmıştır. K5, çocuklarının eğitimden tamamen kopmasına sebep olan teknik imkânsızlıkları şöyle dile getirmiştir: *"Şimdi ne internet var ne de elektrik. Çocuklar hiçbir şey yapamıyorlar."* Benzer şekilde başka bir katılımcı da K14: *"Savaş başlamadan önce çocuklarım derslerini düzenli olarak çalışıyordu. Şimdi ise hem korkudan hem de hiçbir erişimimiz olmadığı için tamamen kopmuş durumdalar. Yeniden nasıl başlayacaklarını bilmiyorlar."* demiştir. Bu ifadeler, savaşın eğitim üzerindeki etkisinin sadece fiziksel erişimle sınırlı kalmadığını, aynı zamanda psikolojik motivasyonu da düşürdüğünü göstermektedir.

Savaş sırasında eğitime devam edemeyen çocuklar öğrenme sürecindeki bu engelleri aşmak için birçok zorlukla karşılaşmıştır. *"Arkadaşlarını görmek istiyor, ama dışarı çıkamıyor. Çok yalnız hissediyor."* diyen K10, eğitimden kopan çocukların sosyal bağlarındaki zayıflamayı ve yalnızlaşmayı yansıtmaktadır. Görüşme notlarında bu çocukların psikolojik durumları ve sosyal sorunlarının olumsuz etkileri açıkça ifade edilmiştir. K7, savaşın çocuklar üzerindeki etkisini şu sözlerle dile getirmiştir: *"Eskiden her sabah okula gitmek için heyecanlanırdı. Şimdi ise hiçbir şey yapamıyor. Ne zaman normale döneceğiz bilmiyorum."* Bu durumun farklı bir yönünü anlatan K15 ise çocuğunun öğrenme sürecine olan ilgisinin azaldığını şu şekilde ifade etmektedir: *"Önceden ödevlerini yapardı, derslere katılırdı. Ama artık hiçbir şey yapmak istemiyor."* Bu ifadeler, eğitimden kopmanın çocuklar üzerinde yalnızca bilgi eksikliği yaratmadığını, aynı zamanda sosyal bağların zayıflamasına, psikolojik sorunların derinleşmesine ve motivasyon kaybına yol açtığını ifade edebiliriz.

İsrail-Gazze Savaşının Çocukların Psikososyal Durumlarına Etkileri

Gazzeli çocukların savaş ortamında yaşadıkları deneyimler çocukların stres ve anksiyete belirtileri göstermelerine yol açmıştır. Çocukların yaşadıkları yoğun stres ve kaygı nedeniyle psikolojik sorunlar yaşadığı anlaşılmıştır. *"Sürekli tedirgin, aklı hiç rahat değil."* (K10) şeklinde bir ifadenin de belirttiği gibi çocuklar ciddi psikolojik sıkıntılar yaşamaktadır. Çocukların bu tür psikolojik sorunlar yaşaması onların genel durumlarını ve sosyal uyum süreçlerini olumsuz etkilemiştir. K3 ise çocuğunun stres belirtilerinin eğitim hayatına da olumsuz yansıdığını vurgulamıştır: *"Oğlum artık ders çalışmak istemiyor. Sürekli ağlıyor ve hiçbir şey"*

yapmak istemiyor." Benzer şekilde K13, savaşın çocuklar üzerinde bıraktığı travmatik etkileri şu sözlerle dile getirmiştir: "Eskiden arkadaşlarıyla dışarıda oyun oynardı, şimdi oyun oynamak bile istemiyor." Bu bulgular, savaşın çocukların psikolojik sağlıkları üzerindeki uzun vadeli etkilerini gözler önüne sermektedir. Çocuklarda görülen anksiyete, depresyon ve travma belirtileri onların eğitim hayatlarını ve sosyal ilişkilerini ciddi şekilde olumsuz etkileyebileceği söylenebilir.

Çocuklarda oluşan belirgin psikososyal etkilerden bir tanesi de sürekli güvensizlik ve korku hissetmeleridir. Görüşme notlarına göre çocuklar savaştan kaynaklanan travmaları nedeniyle gece uykusuzluğu, kabuslar ve sürekli bir tedirginlik hâli yaşıyor. "Sokakta patlamalardan korkuyor. Her an kötü bir şey olabilir gibi hissediyor." (K9) diyen bir veli, çocuğunun yaşadığı güvensizlik duygusunu açıkça ifade etmiştir. Bu tür travmatik deneyimler çocukların ruhsal sağlığında kalıcı etkiler bırakma potansiyeline sahiptir. Benzer şekilde K1, çocuğunun sürekli endişeli bir ruh hâli içinde olduğunu ve gece uyuyamadığını ifade etmiştir: "Oğlum kabuslar görüyor. Gece boyunca uyanıp beni uyandırıyor ve savaşın ne zaman biteceğini soruyor." Çocukların yaşadığı bu güvensizlik duygusu yalnızca anlık bir korku hâli değil, uzun vadede ruh sağlıklarını etkileyebilecek derin bir travmanın göstergesidir. K14 ise savaşın çocuklar üzerindeki etkisini şu sözlerle anlatmıştır: "Kızım artık sessiz ve içine kapanık. Sürekli korkuyor." Savaşın çocuklar üzerinde yarattığı bu psikososyal etkiler, yalnızca eğitim hayatlarını değil, sosyal ilişkilerini ve genel iyilik hallerini de olumsuz etkilemektedir. Savaşın yoğunluğu çocukların uyku düzenini de olumsuz etkilemiş; uyku sorunları ve kabuslar yaygın bir şikâyet hâline gelmiştir. "Gece uyuyamıyor, hep ışık açık kalsın istiyor." (K10) Savaşın devam eden etkisi ve travmatik stres tepkileri çocukların uykuya geçişini ve uykuda kalma sürecini bozmuştur. Bu durum onların fiziksel ve zihinsel yenilenmesini engelleyebilir.

Aile desteği çocukların kendilerini korumalarını ve savaşın olumsuzluklarıyla daha kolay başa çıkmalarını sağlamıştır. K4 çocuğunun psikolojik durumuna yönelik şu gözlemini paylaşmıştır: "Çocuğum çok korkuyor ama biz yanında olduğumuzda biraz daha sakinleşiyor. Bazen geceleri uyuyamıyor, onu sarılıp teselli etmek zorunda kalıyoruz." Benzer şekilde K11, çocukların travmaya karşı direncini artırmada aile desteğinin kritik rol oynadığını şu sözlerle dile getirmiştir: "Bizi yanlarında hissettiklerinde daha rahat uyuyorlar, daha az kâbus görüyorlar." Bu bulgular, savaş bölgelerinde çocukların psikolojik dayanıklılıklarını güçlendirmek için aile desteğinin ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. Ailelerin

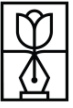

çocuklarına duygusal destek vermesi, çocukların korkularını hafifletmekte ve onların kendilerini güvende hissetmelerine katkı sağladığı söylenebilir.

Toplumsal dayanışma, savaş sürecindeki çocuklar için güçlü bir destek kaynağı olarak ortaya çıkmıştır. Görüşmelerde sosyal çevrenin çocukların travmalarını aşmakta yardımcı oldukları ve duygusal dayanıklılık geliştirmelerinde önemli bir rol oynadığı ifade edilmiştir. K6 çocukların sosyal bağlarını sürdürmesinin önemine dikkat çekerek şöyle demiştir: *“Çocuklarım arkadaşlarını görmek istiyor ama savaş yüzünden dışarı çıkamıyorlar. Biz de aileler olarak çocukları evlerde bir araya getirmeye çalışıyoruz. Onlar için bu bile büyük bir moral kaynağı oluyor.”* K15 ise toplumsal dayanışmanın çocukların güven duygusunu nasıl desteklediğini şu sözlerle dile getirmiştir: *“Çocuklarımızın yalnız hissetmemesi için komşularımızla daha sık görüşmeye çalışıyoruz. Birbirimize destek olmak zorundayız.”* Bu bulgular, savaş sürecinde sosyal ilişkilerin ve toplumsal dayanışmanın, çocukların psikososyal dayanıklılığı üzerinde önemli bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır.

Savaşın ardından insanların sosyal bağlarının yeniden inşasına çocuklarının uyum sağlamaları ve güven duygusu geliştirmeleri açısından kritik öneme sahip olacağı anlaşılmıştır. Görüşmelere göre savaş sürecine rağmen kopmayan sosyal ilişkilerin çocukların güvenliğini beslediği ve bir umut olduğu görülmüştür. Savaş sonrasında oluşturulacak toplumsal destek programlarının çocukların bu kaygılarını aşmak ve sağlıklı sosyal ilişkiler kurmakta oldukça etkili olacağı anlaşılmaktadır. K8, şu ifadeleri kullanmıştır: *“Çocuklarımız sadece okulu değil, arkadaşlarını, oyunlarını, öğretmenlerini de kaybetti. Yeniden bir araya gelmek istiyorlar.”* K2 ise savaş sürecinde dâhi sosyal bağların devam etmesinin çocukların psikolojik dayanıklılığı üzerindeki olumlu etkisini vurgulayarak şöyle demiştir: *“Biz elimizden geldiğince çocukları bir arada tutmaya çalıştık. Birlikte zaman geçirdiklerinde daha mutlu oluyorlar ve kendilerini yalnız hissetmiyorlar.”* Bu bulgular savaş sonrası süreçte çocukların sosyal bağlarını güçlendirecek toplumsal destek programlarının önemini vurgulamaktadır.

Savaş ortamında yaşamak çocukların ruh hâlini derinden etkilemiştir. Yapılan görüşmelerde sürekli bir stres, korku ve endişe yaşandığı tespit edilmiştir. *“Gece uykuları kaçıyor, her an bir şey olacak diye korkuyor.”* (K8) ifadesi savaşın çocuklar üzerindeki psikososyal etkilerini net bir şekilde yansıtmaktadır. Katılımcılar görüşmelerde bu duygusal zorlukların çocukların günlük hayat pratiğinde ve eğitim hayatlarında birçok zorluklarla karşılaşmalarına neden olduğunu ifade

etmişlerdir. Benzer şekilde, K6, çocuğunun savaş nedeniyle yaşadığı korkuları şu sözlerle anlatmıştır: *"Artık oyun oynamıyor, önceden çok neşeliydi ama şimdi sürekli sessiz ve içine kapanık."* Çocukların yaşadığı bu psikolojik baskının eğitim süreçlerine de olumsuz yansıtacağı düşünülmektedir. K12, savaşın çocuğu üzerindeki etkisini şu şekilde açıklamıştır: *"Sürekli kaygılı ve mutsuz."* Bu ifadeler, savaş ortamının çocukların psikososyal sağlığında nasıl derin yaralar açtığını göstermektedir. Savaşın çocuklar üzerindeki psikososyal yansımaları yalnızca duygusal düzeyde değil, davranışsal tepkilerde de kendini açıkça göstermektedir. *"Oğlum sürekli bağılıyor ve öfke nöbetleri geçiriyor. Savaş başladığından beri çok değişti."* (K6). Davranışsal problemler, özellikle travma sonrası stresin dışavurum biçimi olarak gözlemlenmiştir. Katılımcılar, çocuklarında ani öfke, içe kapanma, saldırganlık ve dürtüsel davranışlarda artış olduğunu belirtmiştir.

Kodların Listesi ve Görüşme Frekansları

Bu tabloda Gazzeli çocuklarla yapılan görüşmelerde en sık dile getirilen temalar ve bu temalara dair görüşme frekansları listelenmektedir. Çalışmada elde edilen veriler tematik analiz yöntemiyle kodlanmış ve her kodun kaç görüşmede tekrarlandığı belirlenmiştir. Kodlama süreci, Braun ve Clarke (2006) tarafından geliştirilen tematik analiz yaklaşımı çerçevesinde yürütülmüştür. Görüşme verileri dikkatle okunmuş, anlamlı veri parçacıkları satır satır incelenerek açık kodlar belirlenmiştir. Bu kodlar daha sonra benzerliklerine göre gruplandırılarak ana temalar altında toplanmıştır. Örneğin *"Geceleri sürekli kâbus görüyor."* veya *"Sürekli ağlıyor, hiçbir şey yapmak istemiyor."* gibi ifadeler *"psikolojik travma belirtileri"* ve *"psikolojik destek ihtiyacı"* kodları altında toplanmıştır. *"Ders kitaplarımız bombardımanda yandı."* veya *"Ne internet ne elektrik var."* ifadeleri ise *"eğitim materyallerine erişim zorluğu"* kodlarına dönüştürülmüş ve *"eğitimde yaşanan kesintiler"* temasıyla ilişkilendirilmiştir. Her kodun görüşme boyunca hangi ifadelerden türetildiği ayrıntılı biçimde analiz edilmiş, bu kodlar daha sonra tabloda verilen temalarla eşleştirilmiştir. Kodlama süreci araştırmacı tarafından manuel olarak yapılmış olup, örneklem sınırlılığı nedeniyle çift kodlayıcı süreci işletilememiştir. Tablolar bu kodlama sürecinin nicel yansımalarını sunarken metin içinde yer verilen katılımcı alıntıları da bu kodların bağlamlarını açıklamaktadır. Tabloda sunulan frekans değerleri yalnızca tekrar sayılarını değil, aynı zamanda çocukların yaşadığı sorunların yoğunluğunu ve belirginliğini de yansıtmaktadır. Örneğin *"psikolojik travma belirtileri"*, *"okuldan kopma"* ve *"psikolojik destek ihtiyacı"* gibi en yüksek frekansa sahip kodlar, çalışmada en sık dile getirilen ve çocukların yaşamsal deneyimlerinde merkezi yer tutan temaları temsil etmektedir.

Tablo 2

Kodların listesi ve görüşme frekansları

Kodlar	Görüşme frekansları
<i>Psikolojik travma belirtileri</i>	15
<i>Psikolojik destek ihtiyacı</i>	15
<i>Okuldan kopma</i>	15
<i>Güvenlik kaygıları</i>	14
<i>Aile içi stres</i>	13
<i>Ebeveyn kaygısı</i>	13
<i>Eğitim kesintisi</i>	13
<i>Akademik performans düşüşü</i>	11
<i>Travmatik anılar ve kabuslar</i>	11
<i>Sosyal izolasyon</i>	10
<i>Davranışsal problemler</i>	10
<i>Uyku sorunları</i>	8
<i>Çocukların umut kaybı</i>	9
<i>Arkadaşlık ilişkilerinde bozulma</i>	7
<i>Teknolojiye bağımlılık artışı</i>	6

Tablo 2’de görüldüğü üzere en sık dile getirilen konular psikolojik travma belirtileri (15), psikolojik destek ihtiyacı (15) ve okuldan kopma (15) olarak öne çıkmaktadır. Bu durum savaşın çocuklar üzerindeki en büyük etkisinin psikososyal ve eğitim sürecine dair olduğunu göstermektedir. Ayrıca güvenlik kaygıları (14), ebeveyn kaygısı (13) gibi faktörler; savaş ortamındaki çocukların ve ailelerinin sürekli bir stres ve belirsizlik içinde olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 3, araştırma kapsamında yapılan görüşmelerin analiz edilmesiyle ortaya çıkan ana temaları ve bu temaların görüşmelerde ne sıklıkla tekrar edildiğini göstermektedir.

Tablo 3*Ana temalar ve içerikleri*

Tema	İçerik	Frekans
<i>Eğitimde yaşanan kesintiler</i>	<i>Eğitim kesintisi, okuldan kopma</i>	15
<i>Psikososyal sorunlar</i>	<i>Psikolojik travma belirtileri, davranışsal problemler, uyku sorunları, sosyal izolasyon, travmatik anılar ve kabuslar, çocukların umut kaybı</i>	15
<i>Psikolojik destek ihtiyacı</i>	<i>Psikolojik destek ihtiyacı</i>	15
<i>Güvenlik kaygıları</i>	<i>Güvenlik kaygıları</i>	14
<i>Aile içi stres ve kaygılar</i>	<i>Aile içi stres, ebeveyn kaygısı</i>	13
<i>Akademik başarıda düşüş</i>	<i>Akademik performans düşüşü, arkadaşlık ilişkilerinde bozulma</i>	11
<i>Teknoloji ve sosyal ilişkilerde değişim</i>	<i>Teknolojiye bağımlılık artışı, arkadaşlık ilişkilerinde bozulma</i>	8

Tablo 3, tematik analiz sürecinde oluşturulan ana temaları ve bu temaların içeriklerini özetlemektedir. Temalar, önceki kodlardan elde edilen anlam kümeleriyle şekillenmiş; her biri çocukların savaş sürecinde yaşadığı deneyimlerin belirli bir yönünü temsil etmektedir. Örneğin “*psikososyal sorunlar*” teması altında kaygı, yalnızlık, kabuslar gibi çeşitli alt deneyimler yer almaktadır. Tablo incelendiğinde psikososyal sorunlar ve psikolojik destek ihtiyacının en sık dile getirilen konular olduğu (15 kez) görülmektedir. Bu durum savaşın çocuklar üzerindeki psikolojik ve duygusal yükünün ne kadar ağır olduğunu ortaya koymaktadır. Güvenlik kaygıları (14 kez) ve aile içi stres (13 kez) gibi konular da sıklıkla vurgulanmıştır. Savaş ortamında çocukların yalnızca akademik kayıplar yaşamakla kalmayıp aynı zamanda ciddi psikolojik ve sosyal zorluklarla mücadele ettiği tespit edilmiştir. Bu veriler savaş mağduru çocuklara yönelik kapsamlı eğitim ve psikososyal destek programlarının geliştirilmesi gerektiğine dair önemli bulgular sunmaktadır.

Tartışma, Sonuç, Öneriler

Çalışmanın bulguları çatışma veya savaş bölgelerinde yaşayan çocukların eğitiminde yaşanan kesintilerin akademik başarıyı olumsuz etkilediğini ortaya koyan araştırmalarla örtüşmektedir (Assefa vd., 2024; Brück vd., 2019; Denov ve Shevell, 2019; Holub vd., 2025; Jones vd., 2022; Londar ve Pietsch, 2023; UNICEF, 2024a; 2024b). Özellikle Assefa vd. (2024), bu kesintilerin öğrencilerin

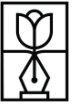

performansında belirgin düşüslere yol açtığını vurgulamaktadır. Benzer şekilde UNICEF (2024a), Save the Children (2024), Denov ve Shevell (2019) gibi farklı çalışmalar savaş ortamlarının çocukların eğitim motivasyonu, psikososyal iyilik hâlleri ve akademik performansları üzerinde ciddi olumsuz etkiler yarattığını ortak biçimde vurgulamaktadır. Bu çalışmanın bulgularına göre de Gazzeli çocuklar savaş nedeniyle eğitimden mahrum kalmakta ve bu süreçte akademik performans kaybı ile motivasyon eksikliği gibi problemlerle karşılaşmaktadırlar.

UNICEF (2024a) ve Save the Children (2024) raporlarında savaşın çocukların eğitim hakkını ciddi biçimde zedelediği; okulların kapanması, dijital kaynaklara erişimin sınırlı olması gibi nedenlerle eğitime devamın sekteye uğradığı vurgulanmaktadır. İlgili araştırmaların sonuçları bu araştırmanın bulguları ile örtüşmekte; çocukların eğitimden kopuşuna dair doğrudan anlatımlarla desteklenmektedir.

Psikososyal açıdan savaşın çocuklar üzerinde bıraktığı travmatik etkiler literatürde geniş yer bulmaktadır (Aber ve Macksoud, 1996; Dmitrieva ve Aleksandrova, 2024; Hazer ve Gredebäck, 2023; Gupta vd., 2008; Mann ve Slone, 2016; Manzanero vd., 2024; Nela, 2024). Çatışma ortamında büyüyen çocuklarda anksiyete, stres ve uyku bozuklukları gibi belirtiler sıkça görülmektedir (Catani, 2018). Benzer şekilde Santa Barbara (2006), savaşın çocuklarda uzun vadeli psikolojik bozukluklara yol açtığını ve çocukların sürekli bir güvensizlik içinde yaşadığını ifade etmektedir. Save the Children (2024) tarafından yayımlanan bir raporda da savaş ortamındaki çocukların anksiyete, travmatik stres bozukluğu ve depresyon belirtileri gösterdiği vurgulanmaktadır. Bu çalışmada da savaşın çocukların sosyal ilişkilerinde ve günlük yaşantılarında belirgin zorluklar yarattığı gözlenmiştir. Özellikle Gazzeli çocukların savaş nedeniyle sürekli bir güvensizlik ve korku içinde yaşamakta olduğu söylenebilir.

Psikososyal açıdan savaşın çocukların ruh sağlığı üzerindeki etkilerinin oldukça zorlayıcı olduğu bu çalışmada tespit edilmiştir. Çocukların sürekli ölüm korkusu içerisinde yaşamaları günlük yaşam aktivitelerinden keyif almalarını engellemiş ve güvenlerini büyük ölçüde sarsmıştır. Bürgin vd. (2022) çatışma bölgelerinde yaşayan çocukların psikolojik dayanıklılığını desteklemek için psikososyal yardım programlarının kritik öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır. Çocukların psikososyal ihtiyaçlarının tümüyle karşılanabilmesi için daha sistematik yaklaşımlara ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Bu durumun İsrail-Gazze savaşının

çocuklar üzerindeki etkilerine ilişkin literatürle benzer olduğu göstermektedir (Alzaghoul vd., 2022; Arega, 2023; Bürgin vd., 2022; Jordans vd., 2016).

Görüşmelerde çocukların travmatik deneyimlerle başa çıkabilmek için dua etme ve aile desteğine sığınma gibi çeşitli stratejiler geliştirdikleri gözlemlenmiştir. Denov ve Shevell (2019), savaş ortamında büyüyen çocukların duygusal dayanıklılığının sosyal destek mekanizmaları ve kültürel baş etme stratejileri ile geliştirilebileceğini belirtmektedir. Duygusal dayanıklılık teorisinin çerçevesi gözden geçirildiğinde, bu tür destek mekanizmalarının duygusal korunma ve zorluklarla başa çıkma becerilerinin geliştirilmesi açısından önemli olduğu görülmektedir (Calhoun vd., 2024). Bu çalışmada elde edilen bulgular, Gazze bağlamında bu kavramların aile desteği, ibadet ve sosyal dayanışma gibi yerel pratiklerle iç içe geçtiğini göstermektedir.

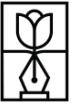
Çalışmada en yüksek frekansa sahip kodlardan *“davranışsal problemler”*, *“uyku sorunları”* ve *“sosyal izolasyon”* olguları çocukların psikososyal tepkilerinin en belirgin yansımalarıdır. Bu temaların analizde daha görünür kılınması savaşın çocukların günlük hayata etkisini daha somut biçimde ortaya koymaktadır. Literatürde bu tür belirtiler, post-travmatik stres ve duygusal kopuşun temel göstergeleri olarak tanımlanmakta ve müdahale programlarında öncelikli olarak ele alınmaktadır (Dufynets vd., 2024; Hazer ve Gredebäck, 2023; Nela, 2024). Yine çalışmada en çok tekrarlanan temalardan bazıları olan *“güvenlik kaygıları”* ve *“psikolojik destek ihtiyacı”* yalnızca savaş ortamının dışsal tehlikeleriyle değil, aynı zamanda bu tehlikelerin çocukların iç dünyasında yarattığı kalıcı izlerle de doğrudan ilişkili olduğu söylenebilir.

Araştırma sonuçlarına göre Gazze’de yaşanan İsrail-Gazze savaşında okulların yıkılması, eğitime erişimin tamamen ortadan kalkması ve eğitimcilerle iletişimin kopmasının çocukların eğitim süreçlerini önemli ölçüde sekteye uğratmıştır. Ayrıca Gazze’deki çocukların savaş nedeniyle ciddi psikososyal sorunlar ve savaş travması yaşamaktadırlar. Tüm bu zorluklarla başa çıkabilmek için araştırma bulguları ışığında şu öneriler geliştirilmiştir:

- *Altyapı geliştirme:* Çatışma sonrasında okul binalarının yeniden inşası ve bu sayede güvenli eğitim ortamlarının sürdürülmesi çocukların eğitime devam etmelerini teşvik edebilir.

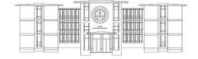

- *Eğitim malzemelerine erişim:* Çatışma bölgelerinde çocukların kitap, defter, kalem gibi temel eğitim malzemelerinin temini çocukların eğitime odaklanmalarını kolaylaştırabilir ve öğrenme süreçlerini destekleyebilir.
- *Mobil eğitim ve geçici eğitim merkezleri:* Mobil ve geçici eğitim merkezleri kurulabilir, temel eğitimin devamlılığı güvence altına alınabilir.
- *Elektrik ve internet erişimi:* Elektrik ve internet altyapısı iyileştirilerek uzaktan eğitime erişim güçlendirilebilir.
- *Dijital ve uzaktan eğitim imkanlarının geliştirilmesi:* İnternet imkânlarının ve dijital eğitime erişimin artırılması ile uzaktan eğitim platformlarının oluşturulması çocukların eğitime sürekli erişimlerinin sağlanmasını mümkün kılabilir.
- *Psikolojik destek merkezleri ve terapi programları:* Çocukların yaşadıkları olumsuz deneyimleri tedavi edebilmek için psikolojik destek merkezleri kurulabilir; grup terapileri oyun terapisi ve sanat terapisi gibi duygusal iyileştirme yöntemleri sunulabilir.
- *Çocuk dostu alanların oluşturulması:* Savaşın travmatik etkilerini azaltmak ve çocukların güvenli alanlarda gelişimlerini sürdürebilmelerini sağlamak için oyun, sanat ve spor gibi aktiviteleri içeren entegre çocuk dostu merkezlerin kurulması önemlidir. Bu alanlar hem psikolojik destek hem de sosyal becerilerin gelişimi açısından çok işlevli bir yapı sunabilir.
- *Öğretmenler için travma farkındalığı eğitimi:* Farkındalık eğitimleri düzenlenebilir. Travma sonrası sınıf ortamlarında öğrencilerin yaşadığı zorluklara duyarlı pedagojik yaklaşımlar teşvik edilebilir.
- *Travmaya duyarlı sınıf ortamları:* Sınıf ortamları duyarlılık odaklı biçimde geliştirilmelidir. Bu vesile ile öğretmenlerin öğrencilerle empati kurması ve pozitif öğrenme ortamı inşa etmesi desteklenebilir. Bu ortamlar çocukların hem akademik hem duygusal iyilik hâllerine katkı sağlayabilir.
- *Sosyal beceri geliştirme atölyeleri:* Çocukların travma sonrası sosyal ve duygusal becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmak için drama, iletişim, iş birliği ve problem çözme gibi konularda atölyeler düzenlenebilir. Bu atölyeler çocukların güven duygularını ve özgüvenlerini yeniden inşa etmelerine katkı sağlayabilir.
- *Aile temelli psikososyal destek:* Çocukların duygusal iyilik hâllerini koruyabilmeleri için ailelerine yönelik psikososyal destek programları sunulabilir. Bunun başarılı olması ailelerin çocuklara duygusal destek sağlayabilmeleri açısından çok önemlidir.
- *Uzun vadeli takip ve destek programları:* Çocukların psikolojik durumlarının uzun vadede izlenmesi amacıyla düzenli takip programları oluşturulabilir.

Savaş bölgesindeki çocukların eğitim ve psikososyal destek ihtiyaçları karşılanmalıdır ancak bunlar yerel çabalarla sınırlı bir şekilde karşılanabilir. Bu nedenle uluslararası düzeyde kapsamlı destek programlarının hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bu tür zorlu kriz koşullarında yerel imkânların yetersizliği dikkate alındığında başta Birleşmiş Milletler kurumları olmak üzere uluslararası aktörlerin eğitim altyapısını ve psikososyal destek hizmetlerini güçlendirecek somut katkılar sunması önem arz etmektedir. Ancak bu katkıların yerel ihtiyaçlar doğrultusunda planlanması ve kültürel hassasiyetlere uygun biçimde uygulanması önemlidir. Çatışma veya savaş bölgelerinde yaşayan çocuklara katkı sağlamak için şu öneriler geliştirilmiştir:

- *Uluslararası yardım fonları:* UNESCO ve UNICEF gibi uluslararası kurumların Gazze'ye yönelik eğitim fonlarını artırması Gazzeli çocukların eğitimlerine büyük destek olabilir.
- *Küresel eğitim ve psikososyal destek ağlarının geliştirilmesi:* Uluslararası iş birliği ile Gazzeli çocuklara yönelik ortak projelerin geliştirilmesi çatışma bölgesindeki çocukların eğitim hayatlarını sürdürmelerine yönelik önemli bir adım olabilir.
- *Çok uluslu eğitim ve rehabilitasyon programları:* Farklı ülkelerden uzmanların bir araya gelerek oluşturacağı çok uluslu ekipler aracılığıyla Gazze'de eğitim ve rehabilitasyon programları yürütülebilir.
- *Çocuk dostu teknolojik çözümler:* Uluslararası iş birliği ile geliştirilen dijital eğitim platformları, internet erişimi sağlanan güvenli alanlar ve dijital içerikler çocukların eğitimden kopmalarını engellemek için kritik öneme sahiptir. Bu tür çözümler eğitim materyallerine sürekli erişimi mümkün kılabilir.
- *Burs ve eğitim destek programları:* Uluslararası kurumlar çatışma bölgelerindeki çocuklara yönelik burs ve eğitim destek programları başlatarak yüksek öğrenime erişimlerini teşvik edebilir. Bu özellikle lise ve üniversite düzeyindeki öğrenciler için uzun vadeli bir çözüm sağlayabilir.
- *Yurtdışı eğitim fırsatları:* Gazze gibi kuşatma altındaki bölgelerde kısa vadede sınırlı bir uygulanabilirliğe sahiptir. Ancak savaş sonrası toparlanma sürecinde özellikle lise ve üniversite çağındaki öğrencilerin akademik gelişimlerine destek olabilecek uluslararası burs programları uzun vadeli stratejik planlamaların parçası olarak düşünülebilir.

Bu çözümler, çatışma veya savaş bölgelerinde yaşayan çocukların eğitim ve psikososyal durumlarının korunabilmesi için yerel ve uluslararası iş birliğiyle hayata geçirilebilir.

Etik Beyan

Bu makale, 11-12 Ocak 2025 tarihli İstanbul Eğitim Araştırmaları Kongresi'nde sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan *"İsrail-Gazze Savaşının İlköğretim Çağındaki Gazzeli Çocukların Eğitim ve Psikososyal Durumlarına Yönelik Etkileri"* başlıklı bildirinin içeriği geliştirilerek üretilmiş hâlidir. *"İsrail-Gazze Savaşının Gazzeli Çocukların Eğitim ve Psikososyal Durumlarına Etkileri"* başlıklı makalenin özgün bir araştırma olduğunu; araştırmanın bütün aşamalarında (hazırlık, literatür taraması, veri toplama, veri analizi, sunum) bilimsel etik, ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında yararlanılan eserlerin tamamına kaynakçada yer verdiğimi; verileri kullanırken veriler üzerinde bir değişiklik yapmadığımı; araştırmanın intihal içermediğini; [Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi](#) ile [Yayın Etiği Komitesi \(COPE\) İlkelerinin](#) tüm şartlarını ve koşullarını kabul ederek etik görev ve sorumluluklara riayet ettiğimi; araştırmamla ilgili burada yazılı olan ifadelerime aykırı herhangi bir durumun saptanması durumunda ortaya çıkabilecek ahlaki ve hukuki bütün sonuçları kabul edeceğimi beyan ederim. Ayrıca ChatGPT adlı yapay zekâ uygulamasını makalenin akademik dilini düzenleme ve kaynakçanın APA7 formatına uyarlanmasına destek sağlaması amacıyla yukarıda belirttiğim etik yönerge ve ilkeleri takip ederek kullandığımı beyan ederim.

Etik Kurul Onayı

"İsrail-Gazze Savaşının Gazzeli Çocukların Eğitim ve Psikososyal Durumlarına Etkileri" başlıklı makalenin verileri, İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı'ndan 25.11.2024 tarih ve E-35980450-663.05-3033847 sayılı Etik Kurul Onayı alındıktan sonra toplanmıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"İsrail-Gazze Savaşının Gazzeli Çocukların Eğitim ve Psikososyal Durumlarına Etkileri" başlıklı makalenin hiçbir şahıs, kurum ve kuruluş ile bir çıkar çatışması yoktur.

Yazar Katkı Beyanı

"İsrail-Gazze Savaşının Gazzeli Çocukların Eğitim ve Psikososyal Durumlarına Etkileri" başlıklı makale tek yazarlı olup, tüm süreçler tarafımda yürütülmüştür.

Destek ve Teşekkür Beyanı

"İsrail-Gazze Savaşının Gazzeli Çocukların Eğitim ve Psikososyal Durumlarına Etkileri" başlıklı makalenin gerçekleştirilmesinde desteklerini ve katkılarını esirgemeyen Uzman Klinik Psikolog Feyza Mollaahmetoğlu'na gönülden teşekkür ederim.

Kaynakça

- Aber, J., & Macksoud, M. (1996). The war experiences and psychosocial development of children in Lebanon. *Child Development*, 67(1), 70-88. <https://doi.org/10.1111/J.1467-8624.1996.TB01720.X>
- Aisyah, E. N. (2024). Enhancing student well-being: Child-friendly school management in conflict-affected areas. *Al-Tanzim: Jurnal Manajemen Pendidikan Islam*, 8(3), 805-818. <https://doi.org/10.33650/al-tanzim.v8i3.8817>
- Alexander, J., Boothby, N., & Wessells, M. (2010). Education and protection of children and youth affected by armed conflict. In UNESCO, *Protecting education from attack: A state-of-the-art review* (pp. 55-67). <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001867/186732e.pdf> adresinden 22 Nisan 2025 tarihinde alınmıştır.
- Ališić, E. (2012). Teachers' perspectives on providing support to children after trauma: A qualitative study. *School Psychology Quarterly*, 27(1), 51-59. <https://doi.org/10.1037/a0028590>
- Alzaghouli, A., Archer, M., & McKinlay, A. (2022). Post-traumatic stress disorder interventions for children and adolescents affected by war in low- and middle-income countries in the Middle East: systematic review. *BJPsych Open*, 8. <https://doi.org/10.1192/bjo.2022.552>
- Amedu, A. N., Dwarika, V., & Aigbodion, V. V. (2025). Addressing students' traumatic experiences and impact of social supports: Scoping review. *European Journal of Trauma & Dissociation*, 9, 1-10. <https://doi.org/10.1016/j.ejtd.2025.100512>
- Amnesty International. (2024). Dünyada insan haklarının durumu 2023/24: İnsan hakları krizlerine küresel tepkiler (Amnesty Türkiye, Çev.). <https://www.amnesty.org.tr/public/uploads/files/Rapor/D%C3%BCnyada%20%C4%B0nsan%20Haklar%C4%B1n%C4%B1n%20Durumu%20-%202024.pdf> adresinden 22 Nisan 2025 tarihinde alınmıştır.
- Arega, N. (2023). Mental health and psychosocial support interventions for children affected by armed conflict in low-and middle-income countries: A systematic review. *Child & Youth Care Forum*, 1-26. <https://doi.org/10.1007/s10566-023-09741-0>
- Assefa, Y., Tilwani, S. A., Moges, B. T., & Shah, M. A. (2024). The impact of armed violence on students' educational attainment and the role of parents in resilience schooling and the

- education process. *Children and Youth Services Review*, 156, 107268. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2022.e12192>
- Bayyar, A. B., & Daşbaşı, S. (2025). Perspectives on psychosocial support services for unaccompanied asylum-seeking children and child victims of abuse in Türkiye. *International Social Work*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/00208728241302958>
- Brück, T., Di Maio, M., & Miaari, S. H. (2019). Learning the hard way: The effect of violent conflict on student academic achievement. *Journal of the European Economic Association*, 17(5), 1502-1537. <https://doi.org/10.1093/JEEA/JVY051>
- Bürgin, D., Anagnostopoulos, D., the Board and Policy Division of ESCAP. et al. (2022). Impact of war and forced displacement on children's mental health—multilevel, needs-oriented, and trauma-informed approaches. *Eur Child Adolesc Psychiatry*, 31, 845-853. <https://doi.org/10.1007/s00787-022-01974-z>
- Calhoun, C. D., Stone, K. J., Cobb, A. R., Patterson, M. W., Danielson, C. K., & Bendeżú, J. J. (2024). The role of social support in coping with psychological trauma: An integrated biopsychosocial model for posttraumatic stress recovery. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 21(9), 11463. <https://doi.org/10.1007/s11126-022-10003-w>
- Catani, C. (2018). Mental health of children living in war zones: A risk and protection perspective. *World Psychiatry*, 17(1), 104-105. <https://doi.org/10.1002/wps.20496>
- Denov, M., & Shevell, M. C. (2019). Social work practice with war-affected children and families: The importance of family, culture, arts, and participatory approaches. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 28(8), 903-922. <https://doi.org/10.1080/10522158.2019.1546809>
- Dmitrieva, S., & Aleksandrova, L. (2024). Children and war: Review of foreign studies. *Journal of Modern Foreign Psychology*, 13(1), 139-149. <https://doi.org/10.17759/jmfp.2024130113>
- Dufynets, V., Shcherban, T., & Hoblyk, V. (2024). Post-traumatic stress in children as a result of war: Strategies for psychological support. *Scientific Studios on Social and Political Psychology*, 30(1), 16-26. <https://doi.org/10.61727/ssspj/1.2024.16>
- Jordans, M., Tol, W., & Pigott, H. (2016). Interventions for children affected by armed conflict: A systematic review of mental health and psychosocial support in low and middle-income countries. *Current Psychiatry Reports*, 18(9). <https://doi.org/10.1007/s11920-015-0648-z>
- Jiang, W., Lu, Y., & Xie, H. (2020). Education and mental health: Evidence and mechanisms. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 180, 407-437. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2020.09.032>
- Jones, N., Abebe, W., Workneh, F., Gezahegne, K., Vintges, J., Tilahun, K., Emirie, G., & Gebeyehu, Y. (2022). Disrupted educational pathways: The effects of conflict on adolescent educational access and learning in war-torn Ethiopia. *Front. Educ.* 7:963415. <https://doi.org/10.3389/feduc.2022.963415>
- Gupta, L., Worden, J., & Morgos, D. (2008). Psychosocial effects of war experiences among displaced children in Southern Darfur. *Journal of Death and Dying*, 56, 229-253. <https://doi.org/10.2190/OM.56.3.b>

- Hazer, L., & Gredebäck, G. (2023). The effects of war, displacement, and trauma on child development. *Humanit Soc Sci Commun* 10, 909. <https://doi.org/10.1057/s41599-023-02438-8>
- Holub, N., Ivanov, D., & Solovey, O. (2025). Education in times of war: Narrative accounts of displacement and continuity in Ukrainian schools. *International Journal of Educational Narratives*, 3(3), 263-273. <https://doi.org/10.70177/ijen.v3i3.2207>
- Kondiroli, F., & Sunder, N. (2022). Mental health effects of education. *Health Economics*, 31(S2), 22-39. <https://doi.org/10.1002/hec.4565>
- Latif, S. Muaileq, EAA., Chaabo, H., Rashid, F., Kelly, M., Khatri, N. et al. (2025) Cases of trauma due to war and violence among children in Gaza. *East Mediterr*, 31(4), 210-215. <https://doi.org/10.26719/2025.31.4.210>
- Mann, S., & Slone, M. (2016). Effects of war, terrorism and armed conflict on young children: A systematic review. *Child Psychiatry & Human Development*, 47, 950-965. <https://doi.org/10.1007/S10578-016-0626-7>
- Manzanero, A. L., Aroztegui, J., Fernández, J., Guarch-Rubio, M., Álvarez, M. Á., El-Astal, S., & Hemaïd, F. (2024). War, torture and trauma in preadolescents from Gaza Strip. Two different modalities of PTSD. *Anuario de Psicología Jurídica*, 34(1), 1-12. <https://doi.org/10.5093/apj2024a6>
- Mısırlı, G. N., & Karakuş, Ö. (2024). Grief in children within the framework of attachment theory. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 16(1), 126-137. <https://doi.org/10.18863/pgy.1243304>
- Nela, A. (2024). Psychological effects of armed conflicts on children. *The Global Psychotherapist*, 4(1), 132-138. <https://doi.org/10.52982/lkj227>
- Oates, L. (2019, 10 Mayıs). A burning motivation to learn helps students from war zones beat the odds. *HuffPost*. https://www.huffpost.com/archive/ca/entry/a-burning-motivation-to-learn-helps-students-from-war-zones-beat-the-odds_ca_5cd51372e4b07bc729748b_36 adresinden 22 Nisan 2025 tarihinde alınmıştır.
- Ontiveros, J. (2025). The school counselor's corner: The role of social emotional learning in supporting students facing trauma. *Language Bridge Academic Journal*, 1(1), 18-20. <https://doi.org/10.63184/950624>
- Osmanli, N., Babayev, A., Rustamov, I., & Munir, K. (2022). Emotional and behavioral problems of 7-11 year old children in war-torn Nagorno-Karabakh region in Azerbaijan. *European Psychiatry*, 65(S1), 441. <https://doi.org/10.1192/j.eurpsy.2022.1121>
- Londar, L., & Pietsch, M. (2023). Providing distance education during the war: The experience of Ukraine. *Information Technologies and Learning Tools*, 98(6), 31-51. <https://doi.org/10.33407/itlt.v98i6.5454>

- Phusavat, K., & Buheji, M. (2024). Mapping informal learning for displaced learners during the war on Gaza 2023- application of situated cognition. *International Journal of Learning and Development*, 14(1), 1–16. <https://doi.org/10.5296/ijld.v14i1.21626>
- Purgato, M., Tol, W. A., Bass, J. K., Galappatti, A., Eaton, W. W., & Bolton, P. (2018). Focused psychosocial interventions for children in low-resource humanitarian settings: A systematic review and individual participant data meta-analysis. *The Lancet Global Health*, 6(4), 390-400. [https://doi.org/10.1016/S2214-109X\(18\)30046-9](https://doi.org/10.1016/S2214-109X(18)30046-9)
- Santa Barbara J. (2006). Impact of war on children and imperative to end war. *Croatian Medical Journal*, 47(6), 891-894.
- Save the Children. (2024). 5 ways conflict impacts children's mental health. <https://www.savethechildren.org/us/what-we-do/protection/mental-health/ways-conflict-impacts-childrens-mental-health> adresinden 22 Nisan 2025 tarihinde alınmıştır.
- Shonkoff, J. P., & Garner, A. S. (2012). The lifelong effects of early childhood adversity and toxic stress. *Pediatrics*, 129(1), e232–e246. <https://doi.org/10.1542/peds.2011-2663>
- Tsujimoto, K.C., Anagnostou, E., Birken, C.S. et al. (2025) The effect of screen time and positive school factors in the pathway to child and youth mental health outcomes. *Res Child Adolesc Psychopathol* 53, 29-42. <https://doi.org/10.1007/s10802-024-01252-3>
- UNICEF. (2024a). Safe learning environments. <https://www.unicef.org/vietnam/safe-learning-environments> adresinden 22 Nisan 2025 tarihinde alınmıştır.
- UNICEF. (2024b). Children under attack. <https://www.unicef.org/children-under-attack> adresinden 22 Nisan 2025 tarihinde alınmıştır.
- Van Manen, M. (1990). *Researching lived experience: Human science for an action sensitive pedagogy*. State University of New York Press.
- Weldeegzie, S. (2023). The persistent effect of conflict on educational outcomes: Evidence from Ethiopia. *Journal of Development Economics*, 164, 103099. <https://ideas.repec.org/a/eee/injoed/v103y2023ics0738059323001608.html>
- The World Bank. (2005). Reshaping the future: Education and postconflict reconstruction. <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/37d24d31-85fa-5b0a-bc2a-6a5d0c86a5ae/content> adresinden 22 Nisan 2025 tarihinde alınmıştır.
- Yalçın, H. (2022). Bir araştırma deseni olarak fenomenoloji. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 213–232. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1227345>